

DOI

10.66073/ReFocus-Conf/
0910040

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

SAHIFALAR

220–223

TIL

O'zbek

IQTIBOS UCHUN

Ajibaeva Miyrxan, Gulshinar
Xudaybergenova. Jamiyat va ilm-fan
taraqqiyotida ayollarning o'rnini: tarixiy
tajriba va zamonaviy yondashuvlar //
«O'zbekiston olim ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 220–223. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910040](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910040)

JAMIYAT VA ILM-FAN TARAQQIYOTIDA AYOLLARNING O'RNINI: TARIXIY TAJRIBA VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ajibaeva Miyrxan

*O'zDSMI Nukus filiali “Ashula va raqs” ta'lim yo'nalishi
1-kurs talabasi*

e-mail: miyrxanajibaeva68@gmail.com

Gulshinar Xudaybergenova

Ilmiy rahbar

O'zDSMI Nukus filiali assistent o'qituvchisi

e-mail: qudaybergenovagulshinar@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotin-qizlarning jamiyat, ilm-fan, ta'lim va davlat boshqaruvidagi o'rnini hamda ahamiyati ilmiy-tahliliy jihatdan yoritilgan. Tarixiy taraqqiyot bosqichlarida xotin-qizlarning ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi jahon va milliy tajriba asosida qiyosiy o'rganildi. Yangi O'zbekiston sharoitida gender tenglikni ta'minlash, olim ayollarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, shuningdek, qonunchilikdagi kafolatlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va maxsus qonun hujjatlarining amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Ayollarning intellektual salohiyatini oshirish jamiyat barqarorligi va Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdagi asosiy omillardan biri ekanligi ilmiy dalillar bilan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ayol, jamiyat, ilm-fan, olim ayollar, gender tenglik, ta'lim-tarbiya, huquqiy kafolatlar, Uchinchi Renessans, qonunchilik, innovatsiya, ijtimoiy-siyosiy faollik.

Kirish

Har qanday davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, uning demokratik qadriyatlarga qay darajada sodiqligi, eng avvalo, xotin-qizlarga bo'lgan munosabati, ularning huquq va erkinliklarini qanchalik ta'minlagani bilan o'lchanadi. Inson qadrini ulug'lash tamoyili azizu mukarrama ayollarni e'zozlashdan, ularning jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy munosabatlardagi ishtirokini ta'minlashdan boshlanadi. Bugungi Yangi O'zbekiston sharoitida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, munosib mehnat va turmush sharoitini yaratish hamda ularning intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: “Biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhitini yaratish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur”. Haqiqatan ham, Uchinchi Renessans poydevorini qurishdek ulug' maqsadni niyat qilar ekanmiz, buyuk ma'rifatparvar Abdurauf Fitratning “Farzandlarimizni yaxshi xulq egalari qilib tarbiyalashimiz uchun

«O'zbekiston olim ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

avvalo, millat onalari tarbiya va ilm olishlari lozim” degan hikmatli soʻzlarini yodda tutishimiz shart.

Sharq mutafakkirlaridan Alisher Navoiy oʻzining “Layli va Majnun” asarida xotin-qizlarga faqatgina goʻzallik va nafosat timsoli sifatida emas, balki chuqur bilim egasi, jamiyat taraqqiyotiga hissa qoʻsha oladigan shaxslar, taʼlim olishda yigitlar bilan teng huquqli insonlar sifatida taʼrif beradi. Xalqimiz orasida “Har bir buyuk insonning ortida oqila ayol bor” degan hikmat yuradi.

Masalan, buyuk muhaddis Imom Buxoriyning shakllanishida uning onasi ulkan ahamiyat kasb etgan. Yoki dunyoga mashhur ixtirochi Tomas Edison oʻz yutuqlari sababchisi sifatida aqli zaif deb maktabdan chetlashtirilgan bolaga yuksak ishonch bergan onasini eʼtirof etgani buning yorqin dalilidir. Mazkur maqolada ayolning jamiyat va ilm-fandagi oʻrni ana shunday adabiy, tarixiy va zamonaviy qarashlar uygʻunligida tadqiq etiladi.

Materiallar va uslublar

Maqolani tayyorlash jarayonida tarixiy, qiyosiy-tahliliy, mantiqiy hamda tizimli yondashuv usullaridan keng foydalanildi. Dastlabki bosqichda jahon va milliy ilm-fanda nom qozongan olimlarning tarjimai holi, ilmiy izlanishlari va erishgan natijalari tarixiy-qiyosiy usulda tahlil qilindi. Keyingi bosqichda Oʻzbekiston Respublikasi qonun hujjatlari, xususan, yangi tahrirdagi Konstitutsiya, 2019-yil 2-sentyabrdagi “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari toʻgʻrisida”gi qonun va 2022-2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi (xususan, 69-maqсад doirasidagi vazifalar) huquqiy-meʼyoriy materiallar sifatida oʻrganildi. Tadqiqot obyekti sifatida ayollarning taʼlim, ilm-fan, iqtisodiyot va ijtimoiy sohalardagi faoliyati hamda ularni davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash mexanizmlari tanlab olindi.

Natijalar

Tarix varaqlariga nazar tashlasak, jamiyatdagi turli stereotiplar, gender notengliklarga qaramasdan xotin-qizlar ilm-fan rivojiga beqiyos hissa qoʻshganligiga va bugun ham bu anʼana davom etayotganiga guvoh boʻlamiz. Jahon tajribasida Mariya Sklodovskaya-Kyuri radiatsiya sohasidagi inqilobiy yangiliklari orqali nafaqat fizika va kimyo fanlarini rivojlantirdi, balki onkologik kasalliklarni davolashning yangi usullarini kashf etib, ikki karra Nobel mukofotiga sazovor boʻldi. Kimyogar va rentgenolog Rozalind Franklin DNK tuzilishini aniqlashdagi kashfiyotlari orqali genetika fanining asoslarini yaratdi, Janna Guttman-Mendeleyevaning evolyutsiya va nasliylik borasidagi tadqiqotlari esa biologiya sohasida burilish yasadi.

Jahon ilm-fani bilan hamqadam ravishda oʻzbek olimlari va ziyoli ayollarining milliy madaniyatimiz hamda taʼlim tizimimiz taraqqiyotiga qoʻshgan xizmatlarini alohida eʼtirof etish lozim. Xususan, 1870–1924-yillarda yashab oʻtgan birinchi ayol publitsist, jadidchilik davri jamoat arbobi Nozimaxonim faqatgina jurnalistik faoliyat bilan cheklanmay, qizlarga dars beruvchi muallima (otin) sifatida millat qizlarining savodxonligini oshirishga ulkan hissa qoʻshdi. Yoki yana bir jadid maʼrifatparvari Sobira Xoldorova milliy matbuotimiz tarixida professional jurnalistik taʼlim olgan ilk ayol sifatida nom qozondi.

Tibbiyot sohasida esa birinchi o'zbek ayol shifokori, tibbiyot fanlari doktori Zulfiya Umidova 1946-1969-yillar davomida Gospital terapevtik poliklinikasiga rahbarlik qilib, namunali tartib-intizom o'rnatdi. U o'zining ilmiy faoliyati davomida 80 ta ilmiy maqola yozib, 32 ta nomzodlik va 3 ta doktorlik dissertatsiyalariga rahbarlik qildi. San'at sohasida Markaziy Osiyoda birinchi ayol dirijyor Dilbar Abdurahmonovanning (repertuarida 60 dan ziyod opera va balet spektakllari bor) mehnatlari yuksak tahsinga sazovor. Shuningdek, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, kimyo fanlari nomzodi va birinchi o'zbek ayol rassomi Zarifa Saidnosirovanning ko'p qirrali iste'dodi ilmiy ayolning jamiyatdagi keng qamrovli o'rnini isbotlaydi.

Bugungi kunda akademik olimalarimiz – Tamara O'ktamovna (shifokor), Flora Ilyasovna (shifokor-pediatr), Mashxura Egamovna (mikrobiolog), Sayyora Sharafovna (kimyogar) va Dilorom Yunusovna (filolog-sharqshunos) ilm-fan yulduzlari sifatida yoshlarimizga yo'lchi yulduz bo'lmoqda. Eng quvonarlisi, bugun yosh tadqiqotchi xotin-qizlarimiz xalqaro maydonga chiqmoqda. Dilfuza Egamberdiyeva, Barno Sultonova, Nilufar Mamadaliyeva va Muhayyo Rasulovalarning YUNESKOning "L'oreal" (fandagi ayollar uchun) stipendiyasi g'oliblari bo'lganligi e'tiborga molik.

Xorijning nufuzli dargohlarida izlanayotgan yosh olimalarimizning faoliyati mamlakat intellektual salohiyatining xalqaro darajadagi ifodasidir. Masalan, tarixchi-sharqshunos Dilnoza Duturayeva Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti va O'zbekiston Fanlar akademiyasida o'z faoliyatini boshlab, keyinchalik Germaniyaning Halle-Vittenberg, Bonn universitetlarida, AQSHning Viskonsin-Medison hamda Xitoyning Nankin universitetlarida post-doktorant sifatida ilmiy tadqiqotlar olib bordi va bugungi kunda Parijdagi Fransiya ijtimoiy fanlar oliy maktabida Buyuk Ipak yo'li tarixi bo'yicha yirik izlanishlarni amalga oshirmoqda. Shuningdek, AQSHning Indiana universitetida falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olgan va "Do'stlik" ordeni bilan taqdirlangan Aziza Shonazarovanning muvaffaqiyatlari o'zbek ayolining aqliy salohiyatini butun dunyoga namoyon etmoqda.

Yuqoridagi natijalar o'z-o'zidan sodir bo'layotgani yo'q. Uning zahirida mustahkam huquqiy baza va davlat g'amxo'rliqi yotadi. 2019-yil 2-sentyabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi, xususan, qonunning 5-moddasida jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymaslikning belgilanishi burilish nuqtasi bo'ldi. Yangilangan Konstitutsiyamizning 58-moddasida ham xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi mustahkamlandi. Amaliyotda esa 2018-yildan beri o'tkazib kelinayotgan "O'zbekiston ayollarining 100 ta eng yaxshi innovatsion loyihasi" tanlovi, tibbiyot markazlarining onkologik va akusherlik loyihalariga yuzlab million so'mlik davlat grantlarining ajratilishi fikrimiz isbotidir. Yaqindagina "Olima ayollar jamiyati"ning tashkil etilib, uni qo'llab-quvvatlash maqsadida davlat byudjetidan 50 milliard so'm ajratilishi olimalar ayollarining moddiy va ijtimoiy manfaatlarini ta'minlashda inqilobiy qadam bo'ldi [1. 5-b].

Xulosa va tavsiyalar

Olib borilgan tadqiqotlar va mavjud vaziyat tahlili asosida aytish mumkinki, bugun davlat va jamiyat qurilishida xotin-qizlarning mavqeini yuksaltirish, mavjud stereotiplarni sindirish va ta'lim tizimida ayollar salmog'ini oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar o'zining amaliy natijasini bermoqda. Ilm-fan va tafakkur karvoni rivojida xotin-qizlarning rolini yanada kuchaytirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. Olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish maqsadida oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot institutlarida maxsus ijtimoiy qo'llab-quvvatlash fondlarini yaratish;
2. Ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga to'laqonli barham berish uchun ta'lim muassasalarining boshqaruv organlarida xotin-qizlar ulushini kamida 30-40 foizga yetkazish;
3. Olima ayollar uchun mo'ljallangan ilmiy nufuzli mukofotlar, maxsus tadqiqot grantlari hamda xorijiy stajirovka dasturlari kvotasini yanada kengaytirish;
4. Ayollarning innovatsion g'oyalarini tijratlashtirish va ularni venchur fondlari bilan bog'lash uchun davlat-xususiy sheriklik asosida maxsus inkubatorlar tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, xalqimiz ta'biri bilan aytganda, qizlarning ta'lim olishiga qarshilik qilib, ayoli kasal bo'lganda ayol shifokor qidiradigan qoloq dunyoqarashdan butkul voz kechish vaqti keldi. Ayolni e'zozlash, unga ta'lim berish va ilmiy izlanishlari uchun maydon yaratish – bu faqatgina bir insonning emas, balki butun boshli millatning, Uchinchi Renessans bunyodkorlarining nurli kelajagini ta'minlash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi O'RQ-562-sonli Qonuni, 2019-yil 2-sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni.
4. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – T.: “Ma'naviyat”, 1998.
5. Ziyouz portal materiallari: “O'zbek mumtoz adabiyoti vakillari: Nozimaxonim (1870-1924)”. (<https://ziyouz.com>)
6. Karimova M. “Qatag'onga uchragan birinchi o'zbek ayol jurnalisti – ruhiy kasalliklar shifoxonasidan surgun tarixigacha”. Uza.uz.
7. Voxidova Muqaddas Rasuljon qizi, 2. Badriddinova Hilola Akromjon qizi ilmiy maqolalari